

O HOMONIMIJI U HRVATSKOM JEZIKU

TATJANA DOBRIČEVIĆ

(Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb)

UDK 811.136.42'373.423

Pregledni članak

Primljen: 15. IX. 2000.

SAŽETAK. U članku se govori o homonimiji kao leksikološko-leksikografskom problemu. Pregledom radova troje jezikoslovaca koji se bave proučavanjem homonimije u hrvatskom jeziku sažeta su njihova stajališta o toj pojavi, pri čemu se posebno želi upozoriti na prevelika neslaganja među njima, zbog kojih je niz bitnih pitanja još i danas bez odgovora. Budući da u teorijskoj literaturi homonimija još uvijek nije jednoznačno definirana ni opisana, leksikografi se teško snalaze u obrađivanju homonimnog korpusa. Pregledom triju rječnika, dvaju jednojezičnih i jednoga dvojezičnoga, ustanovljeno je da u leksikografskim djelima taj korpus nije sustavno i dosljedno obrađen.

Danas, kako u svjetskoj tako i u domaćoj jezikoslovnoj literaturi, gotovo da nema jezične pojave koja nije izvor sukobljavanja različitih stajališta jezikoslovaca. O nekima se od njih mnogo piše i polemizira, pa se i unatoč tomu ne pronalaze jednoznačni odgovori na važna pitanja. Ima nažalost i onih o kojima se u nas manje, nedovoljno piše. Homonimija pripada ovim drugima. Kad se o njoj govori, najčešće je to usput, u kontekstu obrađivanja i opisivanja drugih jezičnih pojava. Malo je radova kojima je homonimija glavnom temom. Ovaj će članak pregledom triju radova tematski posvećenih leksičkoj homonimiji u hrvatskom jeziku, nastalih u posljednjih petnaestak godina, pokazati neslaganja koja vladaju među jezikoslovcima u definiranju ove pojave i opisivanju onoga korpusa hrvatskoga jezika koji je njome zahvaćen. U pregled su uvršteni radovi Branke Tafre¹, Marka Samardžije² i Danka Šipke³. Budući da nema slaganja u teorijskoj literaturi u kojoj se homonimija kao jezična pojava definira i opisuje, nema ni dosljednosti ni sustavnosti u popisivanju i obrađivanju homonimnoga leksičkog korpusa u rječnicima. Istina, nemoguće je unificirati stajališta, različitih će pristupa i mišljenja uvijek biti i oni su samo dobrodošli. Međutim, na važna bi se pitanja, koja se tiču definicije homonimije i homonima tj. određivanja opsega ove pojave, odnosno utvrđivanja kriterija po kojima neki odnos jest ili nije homoniman, po kojima se jednoznačno utvrđuje što ulazi a što ne ulazi u homonimni korpus nekog jezika,

¹ Branka Tafra, *Razgraničavanje homonimije i polisemije (jezikološki i leksikografski problem)*, Filologija, 14, Zagreb, 1986.

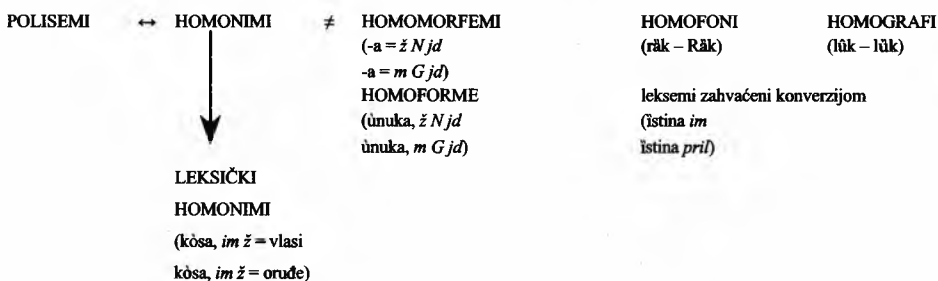
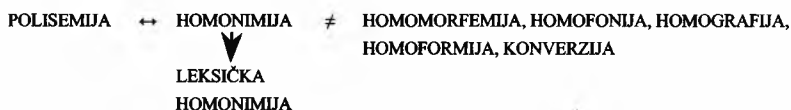
² Marko Samardžija, *Homonimi u hrvatskom književnom jeziku*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 24, Zagreb, 1989.

³ Danko Šipka, *Leksička homonimija*, Radovi XV, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1990.

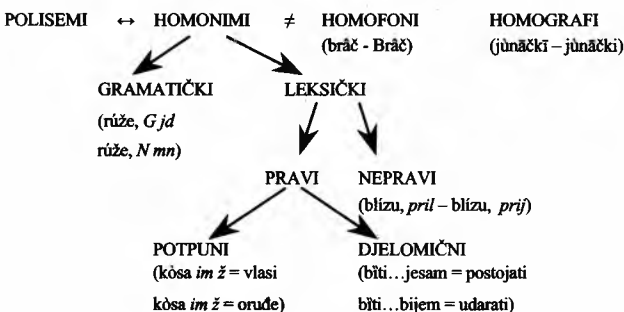
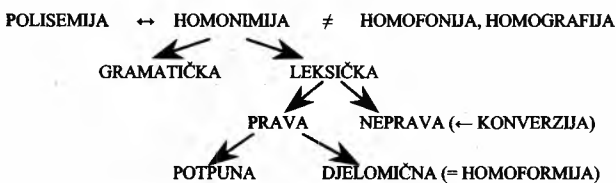
morali barem nastojati pronaći jednoznačni odgovori. Bez njih u leksikografiji previše toga ostaje prepušteno leksikografovu jezičnom osjećaju i intuiciji, što nije dobro i što može rezultirati samo nesustavnošću i nedosljednošću. Budu li ovaj osvrt na još uvijek otvorena pitanja o homonimiji te pokazivanje primjera nesustavne obrade homonima u rječnicima hrvatskoga jezika poticaj da se o ovoj dosad u nas neopravdano zapostavljenoj temi napokon počne više raspravljati, njihova će svrha biti ispunjena. Jedino se na taj način može doći do odgovora na sva otvorena pitanja i samo se tako mogu prevladati prevelika neslaganja, a to je pak uvjet sustavnosti i dosljednosti obrade homonima u rječnicima, jer se leksikografija u velikoj mjeri oslanja na rješenja koja se nude u teorijskoj literaturi.

Prije nego što počnemo s uspoređivanjem Tafrina, Šipkina i Samardžijina rada, pri čemu će se vidjeti u čemu se troje autora slažu a u čemu se razilaze u stajalištima, iznijet ćemo sažeto njihove sustave.

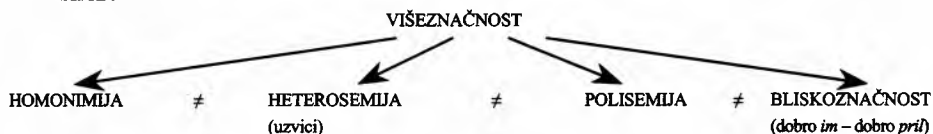
TAFRA:

SAMARDŽIJA:

ŠIPKA:

→MORFEMSKA

(–ač u: pušač – –ač u: divljač)

→LEKSIČKA

→SINTAGMATSKA

(s amišem – sa mišem)

→SINTAKTIČKA

(Novac mu je odnio bezbrižan život.)

→TEKSTUALNA

LEKSIČKA HOMONIMIJA

→APSOLUTNA HOMONIMNOST

(jednakost svih oblika)

→HOMIFORMNOST

(jednakost najmanje jednog oblika)

→POTPUNA HOMONIMNOST

(jednakost gramatičkih obilježja)

→HOMOMORFNOST

(nejednakost gramatičkih obilježja)

→PUNA HOMONIMNOST

(podudarnost zvukovnih i grafijskih obilježja)

→HOMOFONOST

(podudarnost samo zvukovnih obilježja)

→HOMOGRAFNOST

(podudarnost samo grafijskih obilježja)

→HOMOTONOST

(nepodudarnost zvukovnih i grafijskih obilježja)

→UNIVERZALNA HOMONIMNOST

(realizira se i u izgovorenom i napisanom tekstu)

→PARTIKULARNA HOMONIMNOST

→ HOMOGRAFNOST (samo u napisanom tekstu)

→ HOMOFONOST (samo u izgovorenom tekstu)

→AVALENTNA HOMONIMNOST

(ne realizira se ni u izgovornom ni u napisanom tekstu)

→HETEROSISTEMSKA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda pripadaju različitim jezičnim podsustavima)

→HOMOSISTEMSKA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda pripadaju istom jezičnom podsustavu)

→HETEROTEKSTUALNA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda ne mogu stajati u istom tekstu)

→HOMOTEKSTUALNA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda mogu stajati u istom tekstu)

→KOMUTABILNA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda mogu se pojaviti u istom kontekstu)

→NEKOMUTABILNA HOMONIMNOST

(članovi gnijezda ne mogu se pojaviti u istom kontekstu)

→ GRAMATIČKI NEKOMUTABILNA

→ SEMANTIČKI NEKOMUTABILNA

→HETEROFORMIČKA

HOMONIMIČNOST

(svaki leksem realiziran u svojoj formi)

→MONOFORMIČKA

HOMONIMIČNOST

(oba leksema prisutna u istoj formi)

Prvo pitanje na koje mora odgovoriti svatko tko se stane baviti ovom jezičnom pojavom tiče se same definicije homonimije i određivanja njezina opsega. Je li to pojava koja zahvaća samo leksički sloj jezika ili i slojeve više i niže razine? Ako se ona ostvaruje na različitim razinama, treba odgovoriti na kojim se razinama ostvaruje a na kojima se ne ostvaruje, odnosno koja je najniža a koja najviša jezična razina čije jedinice mogu biti u homonimnom odnosu. Da bi se to omeđilo, postavlja se novo pitanje: što se u jedinicama, kad se govori o njihovu homonimnom odnosu, promatra. Je li to njihov glasovni sastav, gramatički ili semantički sadržaj, ili pak sve troje zajedno? Samardžija i Šipka govore već o morfemima u homonimnom odnosu, na osnovi njihova glasovnog podudaranja a udaljena gramatičkog sadržaja. Definirajući homonimiju, Samardžija kaže da je to odnos koji postoji ili se događa među riječima. Istodobno, na drugome mjestu u istom radu, homonimima naziva glasovno izjednačene oblike jedne te iste riječi, nazivajući ih gramatičkim ili morfološkim homonimima (pr.: *ružē¹ G jd* i *ružē² N mn*). Samardžija nadalje govori o različitoj semantičkom sadržaju kao uvjetu postojanja homonimnog odnosa. U istom primjeru, koji navodi kao oblične homonime, i taj uvjet izostaje. Oblici iste riječi imaju udaljene gramatičke sadržaje, ali dijele isti semantički sadržaj. Primjeri iz Samardžijina članka, što smo ih upravo izdvojili, tek su jedan od dokaza težine problema i ilustracija dvojbi koje se pri opisivanju homonimije javljaju. Šipka, iz istih razloga mnogo opreznije i stoga općenitije, homonimiju definira kao odnos jezičnih elemenata. Njegovom, kako sam kaže, vrlo širokom definicijom obuhvaćeni su svi slučajevi sustavne i realizacijske homonimije, slučajevi različitog podudaranja na bilo kojoj jezičnoj razini. U promatranje uključuje one razine čijim je elementima, kako kaže, pripisano značenje: morfemsku, leksičku, sintagmatsku, sintaktičku i tekstualnu. U homonimnom odnosu mogu, dakle, biti morfemi, leksemi, sintagme, rečenice i, potencijalno, tekstovi. I Šipkina definicija može pobuditi sumnju, a ona glasi: je li opravdano za dva morfema jednaka glasovnog a udaljena gramatičkog sadržaja reći da su u homonimnom odnosu⁴. U primjeru koji navodi Šipka, *-āč¹* (u: pušać) i *-āč²* (u: divljač), formalna izjednačenost i nepovezani gramatički sadržaji ne čini tvorbene morfeme homonimima. Homonimija je semantička kategorija, a morfemi nisu semantičke jedinice, budući da sami za sebe nemaju semantičkog sadržaja u kojem bi se očitovala veza s označenim stvarnim fenomenom. Semantički sadržaj ima tek cjelovita riječ. Tek u riječima *divljač* i *pušać* postoji asocijativna veza s divljim životinjama, odnosno s onim koji puši. Njihovi su tvorbene morfemi *-āč¹* i *-āč²* samo oznake vršitelja radnje, odnosno zbirnosti. Zbog odsutnosti semantičke dimenzije odnos spomenute kategorije morfema nije odnos homonima, nego odnos homomorfema, a to je samo slična, ne i ista pojava.

Sve troje autora najviše prostora posvećuju leksičkoj homonimiji. U bitnim se pitanjima vezanim uz leksičku homonimiju razilaze u stajalištima. U nekima se ipak slažu. Slažu se, primjerice, u tvrdnji da pojava homonimije formalnim izjednačavanjem dvaju ili više jezičnih znakova narušava zakon znaka, prema kojem vrijedi simetričan odnos 1 označitelj : 1 označenik, odnosno 1 riječ : 1 semantički sadržaj. Bez namjere da dokazujemo suprotno, za to ovdje nema mjesta, spomenut ćemo samo da se u slučaju homonimije ne radi o istim nego o jednakim znakovima, što je bitna razlika. Prema tomu, ne radi se o odnosu u kojem na nasuprotnim stranama stoje jedan označitelj i više označenika. Upravo suprotno, homonimi nastali depolisemizacijom dokidaju polisemiju, pojavu u kojoj vrijedi asimetrični odnos, pa bi

⁴ Homonimija (*grč.* homo = jednako-, isto- + onoma = ime), prema doslovnom prijevodu znači jednakost, izjednačenost dvaju ili više imena, naziva, pa prema tomu pretpostavlja odnos dviju ili više punoznačnih jedinica.

se onda takvi homonimi prije mogli opisati kao primjeri uspostavljanja simetrične relacije. To što su u slučaju homonimije dva znaka glasovno izjednačena, drugi je problem.

Pri opisivanju leksičke homonimije nužno je postavljanje uvjeta koje moraju zadovoljiti leksemi da bi se moglo govoriti o njihovu homonimnom odnosu. Valja se odlučiti hoće li se pritom promatrati samo njihova slučajna glasovna izjednačenost ili i njihov gramatički sadržaj. Nadalje, kod onih koji pripadaju istom leksičko-gramatičkom razredu, je li nužno glasovno podudaranje svih oblika ili će se u homonimni korpus uvrstiti i oni leksemi kojima su samo neki oblici glasovno izjednačeni? Konačno, hoće li se ili neće pri opisivanju uzimati u obzir grafijska identičnost odnosno neidentičnost znakova? Ako smo pri davanju odgovora na ta pitanja »liberalni« pa propuštamo u homonimni korpus i formalno izjednačene lekseme koji pripadaju različitim leksičko-gramatičkim razredima, odnosno one kojima su glasovno izjednačeni samo neki od oblika, onda si moramo postaviti i pitanje je li nepovezanost semantičkog sadržaja uvjet koji mora biti ispunjen da bismo uopće govorili o leksičkoj homonimiji. Prije ili poslije suočit ćemo se s problemom kako svrstati lekseme izjednačenih oblika i povezanoga semantičkog sadržaja, npr. *dobro¹ prid – dobro² pril, odvesti¹ ...odvedem – odvesti² ...odvezem*. Zbog glasovnog podudaranja osnovnih oblika ovi leksemi jesu u nekakvu odnosu, no jesu li u homonimnom odnosu? Samardžija smatra da jesu. Prema njegovoj definiciji, homonimnost se leksema očituje ponajprije u njihovim leksikografskim oblicima, odnosno, kod nepromjenjivih vrsta riječi, u jedinim oblicima, pri čemu ostali oblici mogu biti različiti. Prema njegovu shvaćanju pojave, četiri su uvjeta koje moraju ispunjavati dvije leksičke jedinice da bi bile homonimi: »isti fonemski sastav, različita značenja, iste prozodijske značajke i jednaka grafija«. Da bi bili homonimi, leksemi ne moraju pripadati istom leksičko-gramatičkom razredu i ne moraju imati jednake sve oblike paradigme. Što se tiče njihova semantičkoga opisa, valja istaknuti da je nejasno što znači kad se govori o »različitim značenjima« kao uvjetu homonima. Sam je pojam različitih značenja vrlo rastezljiv, ovisno o tome o kolikim se razlikama u značenju radi, pa je onda i dvojbena. Možemo pretpostaviti da je Samardžija imao na umu sasvim različita, nepovezana značenja, te da je razlika između njegova i Tafrina semantičkog opisa homonima terminološke naravi. No, s obzirom na primjere kao što su *zlō¹ im i zlō² pril*, koje navodi kao homonime, a kojima su značenja vrlo bliska, čini se ipak da je definirajući homonimiju uključio u tu pojavu i odnose leksema bliskoga značenja, dakle i one kojima se značenja razlikuju samo u jednoj značenjskoj jedinici, čijim je sememima samo jedan sem različit a svi su ostali zajednički. I to su različita značenja. Osim toga, isti fonemski sastav i slijed a različita značenja, koje Samardžija navodi kao uvjete homonima, zapravo su karakteristike polisema. Eto još jednog dokaza osjetljivosti problema i težine određivanja granica homonimije.

Šipka, za razliku od Samardžije, smatra da među leksemima u homonimnom odnosu nema značenjske povezanosti. Prema njegovu opisu, da bismo ih uvrstili u homonimni korpus, leksemi moraju imati »neidentične forme i neidentična značenja« ili »identične forme i udaljena ili nepovezana značenja«⁵. U prvom slučaju radi se o leksemima koji su formalno izjednačeni u najmanje jednom obliku, a značenja su im nepovezana, npr. *kōsa¹ im ž = vlasi – kōsa² prid ž = nagnuta*. U drugom se slučaju radi o leksemima kojima su

⁵ Udaljenost i nepovezanost značenja Šipkini su termini. Udaljenost značenja definira kao »osobinu značenja koja imaju isto podrijetlo, ali se na sinkronom planu ne mogu podvesti pod zajednički imenitelj koji je bio kohezijska sila grupe značenja iz koje su se razvila«. Nepovezanost značenja definira kao »osobinu značenja koja imaju različito podrijetlo, a nisu konvergirala toliko da se mogu podvesti pod zajednički imenitelj koji je kohezijska sila za grupu značenja«.

izjednačeni svi oblici paradigme, a značenja su im također nepovezana. U taj slučaj ulaze homonimi nastali raspadom polisemije (npr. *jèzik¹ im m* = organ – *jèzik² im m* = sustav za komunikaciju) te oni koji su različitog podrijetla (*bàrski¹ prid* = koji se odnosi na bar – *bàrski² prid* = koji se odnosi na baru). Tomu nasuprot, identičnost forme i povezanost značenja karakteristike su polisema. Ovakvo je, iznijansirano razlikovanje formalnih i semantičkih odnosa korak bliže razlikovanju homonimije i njoj srodnih pojava.

Za razliku od Samardžije i Šipke, Tafra je manje »liberalna« u određivanju opsega leksičkoga homonimnoga korpusa. Spominje ove uvjete homonima: »identičnost na planu izraza, pripadnost istom leksičko-gramatičkom razredu i odsutnost semantičke kohezije«. Podudaranje osnovnih oblika dovodi lekseme u nekakav međusoban odnos, no taj odnos nije homoniman. Leksem ne čini samo jedan njegov oblik, nego ukupnost svih oblika zajedno. To znači da se, kad govorimo o identičnosti na planu izraza, razumijeva jednakost svih oblika paradigme. To jednako tako pretpostavlja i pripadnost istom gramatičkom razredu, jer ne postoje dva leksema koja pripadaju različitim leksičko-gramatičkim razredima a kojima su svi oblici paradigme jednaki. Usto, tvrdi Tafra, semantička obilježja homonima »nemaju ni jednu dodirnu točku, pa se na prvi pogled čini da nemaju ni elemenata po kojima bi bili u opreci. Međutim, homonimi su u opreci po međusobnoj isključivosti, po svojevrsnom semantičkom odgurivanju, tj. po odsutnosti semantičke zamjenjivosti. (...) To potvrđuje da samo članovi istoga leksičko-gramatičkoga razreda mogu biti homonimi jer su samo istovrsne jedinice vezane paradigmatiskim odnosima.«

Odgovor na pitanje je li pripadnost istoj gramatičkoj kategoriji uvjet da jednake forme proglasimo homonimima istovremeno je i odgovor na pitanje je li homonimija sustavna ili realizacijska pojava. Ako homonimiju opisujemo kao pojavu koja postoji u jeziku kao sustavu, onda su u homonimnom odnosu leksemi, pa u njihovu promatranju u svakom trenutku uzimamo u obzir kompletan njihov gramatički sadržaj, a to znači i ukupnost svih njihovih oblika. S toga su nam gledišta pripadnost istom gramatičkom razredu i izjednačenost svih oblika paradigme uvjet koji mora biti ispunjen kad govorimo o homonimima. Tada ćemo reći da leksemi koji su u odnosu kakav ilustrira primjer *òdvesti¹...odvedem* – *òdvesti²...odvezem* nisu u homonimnom odnosu jer nije ispunjen osnovni uvjet: budući da nemaju jednake sve oblike paradigme, nemaju jednaka plana izraza. Ako pak homonimiju opisujemo kao pojavu koja se događa u realizaciji sustava, u homonimnom su odnosu oblici. S toga gledišta promatramo samo one oblike koji su realizirani, a isključujemo ostale. Izjednačenost tih oblika dovoljna je da ustvrdimo kako leksičke jedinice imaju jednak plan izraza. Tada ćemo, u situaciji kad se realiziraju upravo ti oblici (primjerice u rječnicima), spomenuti par *òdvesti¹* i *òdvesti²* smatrati homonimima. U tome je izvor neslaganja između Tafre s jedne i Samardžije i Šipke s druge strane. Tafra je »stroža« u postavljanju granica leksičke homonimije jer je promatra samo kao sustavnu pojavu. Samardžija i Šipka, koji homonimiju promatraju kao pojavu što postoji u sustavu i događa se u realizaciji sustava, »liberalniji« su u određivanju njezina opsega.

Šipka homonimiju dijeli na tri kategorije, na onu koja postoji u sustavu (homonimnost), onu koja se događa u realizaciji sustava (homonimičnost) te onu koja se bilježi u rječnicima (rječnička homonimija). U sustavu se istovremeno promatraju svi oblici forme te karakteristike i pisanog i usmenog medija. U realizaciji leksem je prisutan samo u jednom svom obliku i s karakteristikama samo onog medija u kojem se realizira. Rječnička je homonimija opsegom najuža jer se u rječnicima bilježe samo slučajevi podudaranja osnovnih, rječničkih oblika. Govoreći o tipovima homonimnosti, spominje nešto što je

teško prihvatiti. Naime, s obzirom na to kako se realiziraju u govoru, homonime dijeli na one koji su u realizaciji prisutni svaki u svojoj formi (npr. *Sánja sánjā...*) i one koji se istovremeno realiziraju u istoj formi (npr. *mandārīnskā dolina*). Nije jasno kako dva leksema mogu biti ostvarena istovremeno i u istoj formi, kad u svakoj govornoj situaciji u trenutku pojavljivanja bilo kojeg od članova gnijezda kontekst eliminira prisutnost svih ostalih članova istoga gnijezda. Moguće je da se, namjerno ili nenamjerno, realizacijom homonima proizvede učinak homonimnoga konflikta, no zato postoje različita sredstva kojima se taj konflikt rješava.

Pri opisivanju leksičke homonimije, neizbježno je dovodenje ove pojave u odnos s drugim, tzv. srodnim pojavama u jeziku. Spomenut ćemo ovdje usput da kod tog pitanja, više nego kod svih ostalih, dolaze do izražaja terminološke razlike u analiziranim radovima troje autora. Šipka homonimiju određuje kao jednu od vrsta višeznačnosti, zajedno s polisemijom, heterosemijom i bliskoznačnošću. Samardžija i Tafra, kao i svi ostali hrvatski lingvisti, termine polisemija i višeznačnost rabe kao istoznačne, pri čemu je termin višeznačnost domaći ekvivalent za polisemiju, riječ latinskoga podrijetla. Nigdje u domaćoj jezikoslovnoj literaturi, osim kod Šipke, nismo naišli na podjelu prema kojoj bi pojam višeznačnosti bio nadređen pojmu polisemije. Pritom on višeznačnost definira kao »postojanje najmanje dvaju značenja koja dijele istu ili jednaku formu«. Heterosemijom naziva »postojanje udaljenih ili nepovezanih značenja kod jednog jezičnog znaka«, za što kao primjer navodi uzvike. Unutarjezičnu bliskoznačnost definira kao »postojanje jednakih formi kod dva ili više jezičnih znakova bliskoga značenja«, što je obilježje leksema zahvaćenih konverzijom. Što se odnosi homonimije i konverzije tiče, Tafra ih promatra kao dvije semantičke pojave koje su neovisne jedna o drugoj. Samardžija, za razliku od nje, u konverziji vidi jedan od procesa kojima nastaju homonimi, a lekseme zahvaćene konverzijom smatra homonimima.

Sve se troje autora najviše osvrću na odnos homonimije i polisemije te na problem njihova razgraničenja, budući da ga je od svih problema vezanih uz homonimiju najteže riješiti. Usto, taj problem, kako primjećuju, nadilazi pojavu homonimije i polisemije, jer rješenje tog problema razumijeva i odgovor na jedno od najtežih pitanja koja se postavljaju u lingvistici: što je riječ? Još se uvijek traga za formulama koje valja primijeniti pri rješavanju dvojbenih situacija u kojima je teško sa sigurnošću reći radi li se o jednoj leksičkoj jedinici s više značenja ili o više formalno izjednačenih leksičkih jedinica. Pritom postoje sporenja oko izbora metoda kojima se u istraživanju valja služiti, osobito kad je riječ o dijakronijskoj metodi.

Tafra i Samardžija slažu se da je potrebno pronaći kriterije po kojima bi se na sinkronom planu mogla lučiti homonimija od polisemije. Homonimija i polisemija, ističe Tafra, »nastale su povijesnim razvojem jezika, ali se manifestiraju kao sinkroni fenomeni, pa traže i sinkrone metode pri istraživanju«. Stavljanje povijesne metode u prvi plan metodološki je neopravdano budući da se samo njezinom primjenom ne dolazi do pouzdanih rezultata. Prije svega, zbog brojnih slučajeva završene depolisemizacije i homonimizacije, podrijetlo riječi nije pouzdan kriterij. Usto, postoji određen broj prijelaznih slučajeva raspadanja polisemije kod kojih je na sinkronom planu teško reći je li taj proces završen ili nije. Konačno, postoji i određen broj potencijalnih homonima čije je podrijetlo teško pouzdano i jednoznačno odgonetnuti, pa bi, upozorava Tafra, »primjena ovoga kriterija mogla lako skrenuti u nagađanja i pretpostavljanja«. Budući da su homonimija i polisemija semantičke pojave, kriteriji za njihovo razlučivanje morali bi biti

semantički. Upozoravajući na subjektivnost tih kriterija kao njihov nedostatak, Tafra smatra da se do glavne razlike između homonima i polisema može doći primjenom semantičke analize, razlaganjem značenja (semema) na najmanje značenjske jedinice (semove). Razlika je između homonima i polisema u tome što kod polisema sva značenja sadrže barem jednu zajedničku semantičku jedinicu (svi sememi sadrže barem jedan integralni sem), dok su kod homonima sve značenjske jedinice različite (sememi nemaju nijednoga integralnog sema). Također s određenom dozom rezerve, jer još ne postoje kriteriji razdiobe koji bi bili lišeni subjektivnosti i kojima bi bili obuhvaćeni svi potencijalni slučajevi homonimnog odnosa, svo troje autora predlažu provođenje homonimnog testa. Saževši sve predložene postupke, taj bi test činili sljedeći postupci:

- a) zamjena potencijalnih homonima njihovim sinonimima (sinonimi homonima neće biti u međusobnim semantičkim odnosima),
- b) metoda distribucije na sintaktičkom planu (homonimi pokazuju različite mogućnosti spojivosti i po broju i po vrsti dopuna kojima otvaraju mjesto),
- c) derivacijska metoda (homonimi pripadaju različitim derivacijskim stablima, različitim tvorbenim porodicama),
- d) prijevodom na druge jezike (homonimi imaju različite prijevodne ekvivalente).

Nasuprot Tafri i Samardžiji, Šipka ne daje prednost nijednoj metodi. Povijesnu i semantičku metodu smatra jednakovrijednima, te zagovara primjenu i jedne i druge. Etimološkom metodom, kako smatra, umanjuje se opasnost od subjektivne procjene, a semantičkom se obuhvaća i onaj dio homonimnoga korpusa koji primjenom samo etimološke metode ostaje neobuhvaćen.

Nakraju, ali ništa manje važno, javlja se i pitanje odnosa jezika prema pojavi leksičke homonimije, ili, drugim riječima, prema konfliktu koji ona uzrokuje. Stavovi su i tu različiti, od onih koji smatraju da je ta pojava štetna u jeziku do onih koji negiraju mogućnost nastajanja homonimijom izazvanih konflikta u jeziku.

Budući da se homonimni konflikt događa u govoru, Tafra, koja smatra da homonimije nema u govoru, tvrdi kako do homonimnoga konflikta »uglavnom ne dolazi«. »Semantička je realizacija uvijek jednoznačna«, što znači da se u svakom trenutku jezične realizacije ostvaruje samo jedna riječ i samo jedno njezino značenje. Govornik uvijek zna, a slušatelj, zahvaljujući kontekstu, uvijek pogađa o kojem se članu gnijezda odnosno o kojem značenju radi, pa nesporazuma nema.

Samardžija i Šipka smatraju da homonimija može biti uzrok nesporazuma u govoru. Obradujući problem homonimnoga konflikta, govore o nenamjerno nastalim i namjerno izazvanim konfliktnim situacijama, primjerice u književnoumjetničkim tekstovima. Uočavaju niz elemenata s pomoću kojih se u govoru prepoznaju članovi homonimnih gnijezda. Ti se elementi nalaze u tekstu i u kontekstu, a među njima su pripadnost članova gnijezda različitim leksičko-gramatičkim razredima, različite funkcije koje imaju u strukturi rečenice, različite semantičke okoline u kojima se pojavljuju. Osim njih, postoje i preventivne mjere u jeziku kojima se on »brani« od mogućih konfliktnih situacija. Samardžija spominje zamjenu jednog člana gnijezda nekim od njegovih sinonima i njegovo iščezavanje iz leksika. Šipka tomu dodaje još nekoliko njih: promjena oblika jednog od članova gnijezda, ograničenje u distribuciji, ograničenje u značenju, akcenatske promjene.

Nakraju ne možemo zaobići ni problem obrade homonima u rječnicima. Dvije su dvojbe koje se javljaju u leksikografiji. Prva, i teža, jest kako u spornim situacijama odlučiti

radi li se o jednom leksemu ili o više njih, da li ih obraditi u jednoj rječničkoj natuknici ili u više natuknica. Situaciju otežava to što ni leksikologija ne nudi pouzdano rješenje za najveći broj slučajeva. Problem je, međutim, i u samim leksikografima, koji su zbog ekonomičnosti prostora skloni minimiziranju homonimnoga korpusa, pa često samo homonime koji su različitog podrijetla obrađuju u posebnim natuknicama, a zanemaruju ostale, primjerice one nastale raspadom polisemije. Druga je dvojba koje od formalno jednakih leksema treba a koje ne treba obročjavati. To je tehničko pitanje, i na leksikografu je da odluči koji će sustav provesti. Važno je samo da ga provodi dosljedno u cijelom rječniku. To su preporuke koje i Tafra daje u svojem članku. Stanje je u rječnicima nažalost takvo da, što se obrade homonima tiče, vladaju nedosljednost i nesustavnost. Pokazat će to usporedba obrade istih leksema u tri rječnika. Iznoseći primjere iz rječnika nećemo citirati cijele definicije, nego ćemo, zbog skučenosti prostora, sažeto ilustrirati značenja leksema koja im se u tim rječnicima pripisuju. Primjeri su izdvojeni prema rječniku homonima koji je na kraju svojeg članka izradio Samardžija. Pokazat će se, prvo, da su leksikografi često skloni reduciranju homonimnoga korpusa, osobito u onim dvojbjenim situacijama u kojima su posrijedi semantički razlozi. Pokazat će se zatim i neslaganje među leksikografima, jer se isti primjeri u različitim rječnicima različito obrađuju. Konačno, pokazat će se i nedosljednosti unutar pojedinih rječnika, jer se u njima analogni primjeri, koji bi se svi morali obrađivati na jednak način, obrađuju različito, svaki na svoj način. Bit će to slika stanja koje je već konstatirano. Većom ponudom konkretnih rješenja u teorijskoj literaturi može se pomoći u popravljajući takva stanja. Istina je da se o nekim osjetljivim temama, koje se tiču stanja u jeziku, u posljednje vrijeme sve više raspravlja. To se, nažalost, još ne može reći za homonimiju. Samardžija je zasigurno mislio na stranu literaturu kad je konstatirao da je »poteškoća s bogatom literaturom što vrvi različitim pristupima, istraživačkim postupcima i, dakako, različitim zaključcima (...) pa time nerijetko više zbunjuje negoli potiče«. Kamo sreće da i u nas, barem što se homonimije tiče, postoje takve »poteškoće«.

Vladimir Anić, <i>Rječnik hrvatskoga jezika</i> , Novi liber, Zagreb, 1998.	<i>Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika</i> , A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.	Jozo Marević, <i>Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik</i> , Školska knjiga, Zagreb, 1997.
akcija <i>ž</i> [klas. evr.]	akcija <i>ž</i> <i>lat</i>	akcija <i>ž</i>
1. djelovanje, radnja, pothvat	1. a) djelovanje, radnja	1. djelovanje
2. vrijednosni papir	b) <i>vojn.</i> borba, okršaj, poduhvat	2. pothvat
3. [njem. <i>neol.</i>] rasprodaja	2. <i>bank.</i> vrijednosni papir	3. dionica
		4. sudska tužba
akt <i>m</i> [klas. evr.]	akt <i>m</i> <i>lat</i>	akt <i>m</i>
1. djelo, postupak, čin	1. djelo, čin, postupak	1. čin
2. službeni spis	2. <i>adm.</i> službeni spis	2. spis
3. likovno djelo koje prikazuje nago ljudsko tijelo	3. <i>kaz.</i> čin	
	4. slika ili kip koji prikazuje golo ljudsko tijelo	
bãrskî [†]	bãrskî [†] koji se odnosi na bar	barski [†] <i>prid</i> močvarni
1. <i>prid.</i> koji se odnosi na bar		
2. (-ski) <i>pril</i> kao u baru		

[†] Primjer se ne nalazi u Samardžijinu rječniku homonima.

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998.

Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.

Jozo Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

bârskî² prid koji se odnosi na baru
bârskî² prid koji se odnosi na Bar

bisêrnica *ž*

1. tamburica najvišeg tona
2. ono što je u vezi s biserom (školjka koja stvara biser)

blâgo¹ sr

1. velika vrijednost u novcu, zlatu
2. *pren* duhovno dobro
3. stoka, marva

blâgo² pril na blag način

blâgo³ pril lakim pokretima, bez pritiska, nježno

blîzu

1. *pril* a) na malo udaljenosti
- b) *razg.* skoro, gotovo
2. *prij* (+G) u velikoj blizini koga ili čega

čêlo sr

1. dio glave čovjeka
2. dio glave životinje
3. prednji dio zgrade
4. *zast. prij* iznad, pored

čin m

1. ono što je učinjeno; djelo
2. činjenje, radnja, djelatnost
3. dio kazališne predstave
4. stupanj u hijerarhiji

dôbro¹ sr

1. posjed
2. kulturno i materijalno blago
3. dobrobit

dôbro² pril kako treba, potpuno, pravo

bârskî i bârskî² koji se odnosi na baru

bisernica *ž*

1. školjka koja stvara biser
2. mala tambura s najvišim tonom

blâgo¹ s

- a) bogatstvo, imanje
 - b) dragocjenosti
2. a) drago biće
 - b) zadovoljstvo
- a) proizvodi zemlje
 - b) stoka

blâgo² pril na blag način

blîzu¹ pril

1. u blizini
2. gotovo, skoro
3. blisko

blîzu² prijedl

- a) za mjesto: kod, pored
- b) za vrijeme: pred

čêlo¹ s

1. dio lica
2. prednji, početni dio čega

čêlo² prijedl s gen. vrh, pokraj (čega), uza (što)

čin m

1. ono što je učinjeno
2. činjenje, radnja, djelatnost
3. dio dramskog komada
4. radnja, zbivanje (u romanu)
5. stupanj službenog položaja
6. obred koji se vrši po strogo utvrđenim pravilima
7. čarolija, čini

dôbro¹ s

- a) posjed
 - b) kulturno i materijalno blago
- a) korist, blagostanje
 - b) zlo
3. dobrota
 4. koji je umio i drag

dôbro² pril

1. kako treba
2. posve, potpuno
3. izraz za odobravanje

barski² prid koji se odnosi na bar
barski² prid koji se odnosi na Bar

bisernica *ž*

1. *zool.* školjka
2. *specise fidicularum*

blago¹ s

1. dragocjenost
2. stoka
3. duhovna dobrota

blago² pril

1. dobrostivo
2. nježno
3. umjereno

blizu¹ pril

1. na malo udaljenosti
2. skoro, gotovo

blizu² prijedl.

čelo¹ s

1. *anat.* dio lica
2. lice
3. prednja strana

čelo² prijedl.

čin m

1. djelo
2. *lit.* dio drame
3. položaj u službi

dôbro¹ s

1. dobra stvar
2. posjed
3. ono što je korisno
4. dobrobit
5. dobrota
6. dobra djela

dôbro² pril

1. valjano
2. uspješno, sretno
3. udobno, ugodno
4. prilično
5. po povoljnoj cijeni

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998.

Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.

Jozo Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

dòvesti¹ *svrš.* prema *nesvrš.* dovoditi
1. vodeći učiniti da tko ili što dođe
2. omogućiti komu da stigne
3. prouzročiti čiju propast

dòvesti² *svrš.* prema *nesvrš.* dovoziti
prebaciti vozeći

istina

1. ž ono što odgovara stvarnosti
2. a) *čest* riječ koja dopušta značenje rečenice u kojoj se nalazi
b) riječ koja povezuje prethodno rečeno s onim što slijedi

izdati *svrš.*

1. (što) a) predati što komu službeno na raspolaganje
b) iznajmiti
c) otkriti, odati
d) objaviti, objelodaniti
2. (koga) pogaziti riječ, napustiti prijatelja
3. (se) odati se

kádar¹ *m [fr.]*

1. sve osobe obuhvaćene nekom strukom, službom, organizacijom
2. stalni sastav vojnih jedinica
3. a) četverokutno uokviren prostor koji snima filmska kamera

dòvesti¹ i **dòvesti¹** *svrš.*

1. a) vodeći koga omogućiti da dođe do nekog mjesta
b) omogućiti komu da stigne do cilja
2. a) uzeti ženu u kuću radi ženidbe
b) zadržati djecu iz prethodnog braka
3. sprovesti
4. a) prouzrokovati neko stanje, raspoloženje
b) uz imenicu, učiniti da nastupi stanje uzrokovano imenicom

dòvesti² i **dòvesti²** *svrš.*
donijeti, dopremiti, prebaciti vozeći

istina¹ *ž*

1. stvarno stanje stvari
2. moralni ideal, pravda
3. *fil.* pouzdano znanje koje pravilno odražava stvarnost u svijesti i saznanju čovjeka

istina² *riječca*

ustvari, doista, zaista

izdati *svrš.*

1. predati na raspolaganje
2. dati u najam
3. odati
4. a) objelodaniti knjigu
b) objaviti, staviti na snagu
5. a) iznevjeriti
b) prestati vršiti svoju funkciju
c) ne ispuniti očekivanja
d) *pokr.* umrijeti

kádar¹ *m fr.*

1. sva lica obuhvaćena službom
2. *voj.* a) sluzenje vojnog roka
b) stalni sastav vojnih jedinica
3. dio filma koji kamera snimi odjednom

6. po pravilima, točno
 7. umješno, uspješno
 8. sklono
 9. mudro, čestito, plemenito, zdravo
 10. izraz odobravanja
- dòvesti¹** *prel. svrš.* vozeći dopremiti

dòvesti² *prel. svrš.*

1. vodeći privesti koga
2. uzeti sa sobom
3. uesti
4. dotjerati

istina *ž*

1. odlika, svojstvo
2. stvar koja odgovara istini
3. princip, postulat

izdati *prel. svrš.* obznaniti, objaviti

kádar¹ *prid*

1. mjerodavan, pametan
2. prikladan, odgovarajući, zgodan

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998.

Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.

Jozo Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

b) prizor snimljen od
stavljanja kamere u pogon
do zaustavljanja

4. *barb.* okvir

kádar² *prid*

sposoban za što

kádar² *prid*

koji je sposoban, koji može

kadar² *m* sastav uposlenih

kljûč^m

1. predmet kojim se zaključava i otključava brava
2. *teh.* alat kojim se što steže
3. način na koji se što rješava
4. *muz.* znak na početku notnog crtovlja
5. zavoj rijeke i zemljište koje on obuhvaća
6. *etnol.* prangija
7. rješenje
8. vir
9. ključanje
10. šifra, uputa

kljûč^m

1. naprava za zatvaranje i otvaranje brave
2. *oruđe* za stezanje ili odvrtanje
3. *fig.* a) sredstvo, način za rješavanje ili svladavanje čega
b) najvažnija, odlučna činjenica
4. *muz.* znak na početku notnih crta
5. *voj.* strateški važan položaj
6. *sport* vrsta zahvata pri rvanju
7. *pokr.* greda na kući
8. zavoj rijeke i njime obuhvaćeno zemljište
9. a) ključna kost
b) gornji zaglavak na stražnjoj nozi konja ili vola
10. a) vrsta mreže
b) kuka kojom se čupa sijeno sa plasta
c) dirka kojom se zatvaraju dirke na puhaćim instrumentima
11. odnos kojim se određuje koliko jedinica ide na jedinicu čega drugoga

ključ^m

1. sprava za otvaranje brave
2. *voj.* važan položaj
3. *muz.*
4. osnova, način, rješenje
5. *clavis*

kljûč² *m*

1. mlaz tekućine
2. vrutak na površini vode pri vrenju

ključ² *m* ključanje

kònac¹ *m* dvije ili više upletenih niti pamuka, svile i sl.

kònac¹ *m*

1. tanko ispredena nit ili pređa
2. ono što je tanko i izduženo kao konac
3. *fig.* ono što združuje
4. *fig.* niz riječi, misli koje se prepleću
5. *bot.* nit na kojoj je prašnik

konac *m*

1. nit lana, vune
2. kraj

kònac² *m* kraj, svršetak

kònac² *m*

1. a) posljednji čas
b) svršetak, kraj
2. *tur.* svršetak života, smrt

lice *sr*

1. a) prednja strana glave čovjeka

lice *m*

1. obraz
2. vanjski prednji dio nečega

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998.

Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.

Jozo Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

b) prednja strana kao izraz raspoloženja

2. *pren.* prednja strana čega
3. uloga u dramskom djelu
4. gramatička kategorija
5. osoba

marš [*fr. njem.*]

1. *m a)* stupanje
 - b) *voj.* savlađivanje udaljenosti hodom
2. *m* koračnica
3. *uzv. a)* zapovijed kojom počinje marš
- b) van!, odlazi!
- c) riječ kojom se koga tjera

mjesto¹ *sr*

1. a) dio prostora
- b) položaj u redosljedu
- c) točka, pozicija na površini
2. služba, posao, namještenje
3. grad, gradić, trgovište

mjesto² *prij* umjesto

odvesti *svrš.*

1. (koga, što)
 - a) vodeći ili vozeći učiniti da tko ili što dođe na određeno mjesto
 - b) *pren.* učiniti da tko ili što dođe u određeno stanje
 - c) usmjeriti u željenom smjeru
2. (se) otići prijevoznim sredstvom

oplakivati *nesvrš.*

1. (koga) *usp.* oplakati
2. (što) udarati o obalu (o moru, vodi)

prijédlog¹ *m* preporuka da se što učini, kako da se što riješi

prijédlog² *m gram.* vrsta riječi

prilog¹ *m*

1. ono što je čemu priloženo
2. doprinos u novcu ili čemu drugom
3. tekst, sastav

marš¹ *m*

1. hod
2. *muz.* koračnica

marš² *uzv* gubi se, odlazi

mjesto¹ *s*

1. doslovno značenje
2. kraj, naseljeno mjesto
3. predio
4. sjedište, boravište
5. položaj, stanje
6. stupanj, red
7. društveni položaj

mjesto² *prijed/vez*

umjesto, namjesto

odvesti¹ *prel. svr.* (nekoga kamo)

odvesti² *prel. svr.* (prijevoznim sredstvom)

oplakivati¹ *prel. nesvr.* prema oplakati (žaliti nekoga)

oplakivati² *prel. nesvr.* prema oplakati (lagano oprati vodom)

prijédlog *m*

1. uvjet, ponuda
2. mišljenje, savjet
3. zakonski skt
4. *gram.* vrsta riječi

prilog¹ *m*

1. dodatak
2. novinski dodatak
3. priloženi spis
4. članak u novinama
5. poklon
6. doprinos

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1998.

Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika, A – K, MH, MS, Zagreb, Novi Sad, 1967.

Jozo Marević, *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

prilog² m gram. vrsta riječi

rāk m

1. *zool.* naziv za razne životinje
2. *med.* zloćudni tumor
3. (Rak)
 - a) zvijezde u Zodijaku
 - b) zodijački znak

***tākt¹ m** [*klas. evr.*]

1. a) ritam
- b) osnovna metrička jedinica
2. faza rada motora

***tākt² m** osjećaj mjere, smisao za ponašanje i ophođenje

tūš¹ m [*fr.*]

1. vodena boja od čađi i pigmenta
2. a) tehnika crtanja pomoću tuša
- b) crtež u toj tehnici

tūš² m naprava za pranje

polijevanjem

tūš³ m kratak muzički pozdrav ili najava

zāmjenica ž

1. *gram.* vrsta riječi
2. *ž. spol usp.* zamjenik

7. korist, odobravanje

8. žrtva

prilog² m gram. vrsta riječi

rak m

1. *zool.* vrsta člankonošca
2. *pat.* tumor
3. *astr.* zvijezde u Zodijaku
4. *fig.* najteži problem, veliko zlo

***takt¹ m**

1. *muz.*
2. *the.* faza rada motora

***takt² m** osjećaj mjere, smisao za ponašanje

tuš¹ m

1. mlazevi vode za kupanje
2. *fig.* zaprepaštenje
3. *muz.* kratak glazbeni pozdrav

tuš² m crnilo

zamjenica¹ ž gram. vrsta riječi

zamjenica² ž žena zamjenik

ON HOMONYMY IN CROATIAN LANGUAGE

SUMMARY. The paper depicts homonymy as a lexicological-lexicographic problem. On the basis of the analysis of the works written by three linguists doing research in homonymy in the Croatian language, the author presents their views on the issue, pointing at the wide discrepancies among them, due to which a number of important issues have not been resolved yet. Since homonymy has hitherto not been unequivocally defined in theoretical literature, lexicographers encounter difficulties in their treatment of the issue. An analysis of three dictionaries, two of them monolingual and one bilingual, has shown that the issue has not received a systematic and consistent treatment in lexicographic works.